

In Memoriam

Dr Svetozar LIVADA

УДК 323.14:929Ливада С.

DOI 10.7251/TOP2208212J

Imade tako osobnih sudbina koje u sebi sažimaju čitavu tragičnu povijest ljudskog roda, kao da ruka nevidljivog pisara ispisuje na pergameni njihova života sve ono što stotine naraštaja žrtava nisu uspjele iskazati prije svog tragičnog uminuća.

Jedna od takvih žara čovječanskog bola raspukla

se kao veliko napačeno srce progonjenog srndaća i u zemlju prosula sav prikupljeni prah i pepeo, obijeljene kosti, suze i krv, otpuštajući spram neba duh čiste savjesti i vječne istine, poput prozračnog spomenika svekolikoj i svačijoj patnji, tuzi i očaju nebrojenog mnoštva znanih i neznanih nevinih stradalnika diljem svijeta, u sve vijeke vjekova.

Skršila se eto zemaljska glina, ali nam ostade dijamant trajne uspomene. Na tom plemenitom sjaju probijat će se novi putevi, kao staza k boljem svijetu i čovjeku.

Na Međunarodni dan sjećanja na Holokaust, 27. siječnja 2022. godine, napustio nas je dr. Svetozar Livada, preminuvši nakon duže i teže bolesti u svom zagrebačkom domu. Providnost je, bit će, znakovito izabrala dan odlaska, kao da se na taj način žrtve odlučiše odužiti jednom pojedincu koji je čitav život svoj bio samo njihov glas. Židovske žrtve, srpske žrtve, romske žrtve, hrvatske žrtve, žrtve iz svih naroda diljem zemaljskog šara, kroz sva vremena i sve ratove, progone i pogrome, našle

su u Livadi nepokolebljivog glasnogovornika. Zbog svoje čestite smjelosti da honorira svako i svačije stradalništvo, taj veliki borac za istinu i pravdu, sveudilj je bio na odstrelu moćnicima i silnicima, kroz cjelokupno vlastito životno djelovanje, „društveno mrtav, a biološki živ” – kako je napominjao.

Čak i njegova sahrana od jedva trideset ljudi u taj tmurni utorak 1. veljače 2022. na zagrebačkom Mirogoju podsjeća na sahranu Raphaela Lemkina u kolovozu 1959. Kolosalnog zagovornika žrtve, kažnjavanja zlotvora i osude genocida – kojem je dao i ime – ispratilo je na njujorškom groblju Mount Hebron u Queensu sedmero ljudi. Pouka je to gorka, ali sveta: ako si dosljedan u svojim žarkim pregnućima obrane časti i prava svake znane i neznane žrtve, s ovog te svijeta ispraća šaćica najbližih, da bi te na onom dočekaao anđeoski špalir okajanih duša.

Nije Svetozar Livada bio čovjek željan počasti i nagrada, političkih funkcija i akademskih sinekura, spomenica i okamenjenog nezaborava. Nije zasigurno hlepio niti za posmrtnom hvalom, ali smo je ipak dužni odati, isprativši na taj i takav, jedva doličan način jednog uistinu uzornog borca za ljudska i građanska prava i slobode iz naše sredine.

Recimo stoga nakon njegove smrti barem par skromnih riječi o njegovom životu i djelu, kad mu već za života nismo uzmošli na drugačiji način pokazati koliko stvarno cijenimo sve ono što predano radi i za što se svesrdno zalaže.

* * *

Svetozar Livada rodio se 14. ožujka 1928. u kordunskom Primišlju Gornjem, polumilenijskom toponimu u bivšem Kotaru Slunj. Iako mu je hrvatska država u osobnu kartu za mjesto rođenja upisala Tržić Primišljanski, uvijek je isticao pogrešnost takvog nametnutog određenja, naglašavajući snagu rodovnice iznad moći domovnice.

Sebe je pak smatrao bezemljašem i intelektualnim proleterom, ponavljajući: „To što je država propala, neka propadne kad ne može da opstane, ali da tako masovno propadnu ljudi – to je naš najveći poraz.” Napokon, što je zavičaj bez ljudi, što su ljudi bez doma, što šumarci bez smijeha, što livade bez zova pastirske frule? Što su vrela bez krčaga, što djeca bez majki? Što su majke koje ostadoše bez djece svoje, što očevi bez mogućnosti da donose djeci svojoj kruh? Svi smo mi na neki način izbjeglice. I taj herojski Kordun, nekoć balkanski Pijemont, na kojem ne ostade „ni ptice pjevice, ni vrapca pokućarca”, kao pustoljina, razvalina i

zgarište bez starosjedilaca tek je lutalište divljih zvijeri, mjesto gdje „živi zavide mrtvima”. Došli smo jednom iz Poljske, iz Sleske, iz Ugarske, iz Bohemije, iz Rusije i Prusije, iz Srbije, iz Dalmacije, iz Svete zemlje. Ali, čekaj, svaka je zemlja sveta, ako je tvoja rodna zemlja. No i kad je više nema, njiše se kolijevka u grudima. Svatko u svojim venama ima putujuću domovinu; u našem genotipu krije se naše porijeklo, no samo u našem duhu stanuje životvorno nadahnuće. Nismo dužni išta ikome, ne moramo se pravdati zato što smo nastali, zato što smo rođeni u jednom narodu i jednoj vjeri, na jednom tlu, u jedno vrijeme. No, baš zato, progone trpimo zato što smo rođeni upravo u jednom narodu i upravo jednoj vjeri, na jednom krvlju natopljenom tlu, u jedno zlo vrijeme. A na Balkanu je uvijek ne vrijeme.

Ta kleta sudba zadesila je Livadin Kordun, ne jednom u povijesti. Možda je naposljetku ovo pravo mjesto da se po zadnji put navede ono što je jednom peru povjerio (znam da bi se Sveti to svidjelo, da bi upravo zaželio da se to ponovi kao njegov epitaf), popis kordunskih sela iz njegova rodnog kraja koja više ne postoje: Čakići, Čokeše, Čuruvije, Gornje Primišlje, Kukić, Pijevci, Ralić-Pećina, Zečev Varoš, Dunovići, Cekinović Selo, Jančići Tobolički, Milkovići Tobolički, Stalinske Luke, Adžibabe, Bjelobrcci, Bjelopetrovići, Karajlovići, Kurjege, Lončar Glavica, Novkovići, Primišljanski Ralići, Ulemci, Batale, Donje Tumare, Jajići, Mazinjani, Pekeći, Kurjevac, Pavlešić Selo, Škrbine, Zorići, Jovići, Kosići, Kukuć Selo, Rončevići, Zeci, Zorići, Katići, Miladinovići, Popovići, Sekulići Tobolički, Vukelić Tobolički, Božići Tobolički, Radonići, Barači, Brujići, Dodigi, Grkovići, Ilići, Kosanović Glavica, Kovačevići Močilanski, Krnići, Kukić Močilanski, Milkovići, Ogrizovići Močilanski, Trbovići, Vukelići Močilanski, Radmanovići, Ralići Močilanski, Vukelići Močilanski, Donji Zečev Varoš, Gornji Zečev Varoš, Donje Primišlje, Povići, Rudenice, Vrežnica-Vrelo, Obljajac, Potkosa, Tobolić, Tuk Primišljanski, Raletina, Savići, Tržić Primišljanski. To je kordunska Atlantida, nestala u jednom danu i jednoj noći.

U četvrtom nestalom selu s popisa rodio se naš Svetozar, u porodici pučkog pjesnika i tribuna Ilije Livade, predratnog samostalnog demokrata lijevog usmjerenja i aktivnog člana Seljačkog kola, kako u svojoj knjizi *Narodne pjesme Korduna* 1962. svjedoči Stanko Opačić *Ćanica*. Otac mu je posjedovao biblioteku od dvije tisuće naslova, što je rijetkost za naše seoske prilike. Čitati je Sveto naučio prije školske dobi, od starije braće.

Nakon strašnih masovnih masakara, počinjenih od strane ustaškog režima u Livadinom rodnom kraju, čitava obitelj priključuje se '41. Narodnooslobodilačkoj borbi, boreći se u partizanskim redovima do kraja rata. Ubijenu majku svojim je rukama sahranio nakon ustaškog pokolja, sabirući u plahtu komade njezina tijela. Od jedanaest članova Livadine uže obitelji, Drugi svjetski rat preživjelo je njih petoro, a po drugom i trećem koljenu direktne i kolateralne linije, iz njegove porodice izginulo je 152 osoba svih uzrasta. Pjesnik Vladimir Nazor rekao je Svetozaru 1943. godine: „Ti si ostao da svjedočiš!” Evocirajući svoj susret s Nazorom i Ivanom Goranom Kovačićem u Bihaću, Livada zaključio: „Tako sam postao izbjeglica u duši za sva vremena i odlučio sam prokazivati zločin ma gdje on bio i ma tko ga učinio.”

Poslije ratnog martirija, višestrukog ranjavanja i prekinutog školovanja usljed tri neprijateljske ofanzive '43 - kad odlaže pločicu i pisaljku, pa navlači uniformu i grabi pušku - Svetozar Livada upisuje Treću partizansku gimnaziju Maršal Tito u Zagrebu 1946, gdje s odlikom polaže ispit zrelosti tri godine kasnije. Prolazeći sedmogodišnje bolničko liječenje ratnih rana, uključujući sveukupno četrdesetak operacija koštane transplantacije u Jugoslaviji, Italiji i Engleskoj, na zagrebačkom Filozofskom fakultetu diplomira 1956. godine povijest i filozofiju.

Paralelno djeluje kao terenski istražitelj državne komisije za utvrđivanje ratnih zločina. Pronašao je i spasio od uništenja i zaborava Stepinčeve osobne dnevnike, prvorazredan dokumentarni izvor za proučavanje držanja najvišeg katoličkog klera u zločinačkoj NDH. Dokumentacija o ustaškim zločinima, koju je Livada prikupio na terenu, korištena je na suđenjima Andriji Artukoviću i Dinku Šakiću.

Iako ga Krleža Grgi Novaku predlaže za asistenta, Livada otklanja ponudu, jer želi uroniti u istraživanja primarnih izvora o onome što se dogodilo jugoslavenskim narodima u II svj. ratu. Prvo mu je radno mjesto arhivista Arhiva za historiju radničkog pokreta, iz kojeg ga je - nakon preimenovanja u Institut za historiografiju radničkog pokreta - otpustio novi direktor Franjo Tuđman, oduzevši mu prije toga autorsku stručnu komparaciju rasnog zakonodavstva i sređenu dokumentaciju o uništenju 240 pravoslavnih crkava. Pri ustrojavanju Arhiva, Livada je katalogizirao osamdeset tisuća stranica dokumentacije o četničkom pokretu, koja je kasnije korištena za pripremu povijesne studije o II svj. ratu u Srbiji iz pera narodnog heroja Miloša Minića, javnog tužitelja na beogradskom procesu Draži Mihajloviću i grupi 1946. Sredio je i fond AFŽ-a, fond Špa-

njolskih boraca iz Jugoslavije i fond Studentskog pokreta u Kraljevini Jugoslaviji.

Nakon gubitka posla i oduzimanja građanskog pasoša, otišao je za pomoćnika operativnog oficira Odreda jugoslavenskih mirovnih snaga na Sinaju. Ondje upoznaje glavnog tajnika UN-a Daga Hammarskjölda, koji mu - čuvši za šikaniranja kojima je izložen u domovini - nudi apatridsku putovnicu. Livada je odbija, odupirući se ultimativnom simbolu priznanja osobnog iskorjenjivanja. U životu je upoznao Olofa Palmea, Winstona i Randolpha Churchilla, Jean-Paula Sartrea, Simone de Beauvoir, Leszeka Kołakowskog, Zygmunta Baumana i čitavu plejadu velikana, na koje je ostavio dojam čovjeka s posvećenom misijom svjedočenja. Kako je u šali ustvrđivala njegova supruga: „Sveto naprosto boluje od prenaseljene memorije“. „Skrpajte ovoga da svjedoči!“, uskliknu sir Winston Churchill nakon razgovora s Livadom u prigodi obilaska jedne britanske vojne bolnice, gdje je Svetozar ležao na oporavku. Čitav njegov život sublimirao se u poziv zrelog biblijskog proroka, koji poučava, opominje, kori i predviđa. Ako postoji u ovo uvrnuto doba neka vertikalna između zemlje i neba, Livada je ta okomica, uzdignut poput Jakovljevih ljestvi, kao instrument po kojem misli i osjećaji uzlaze i silaze do nas, prenoseći i posredujući viša otajstva spoznaje Istine, ispravnosti i strasti, drevnih zatamljenih znanja i stanja, neimarstva duha i djela.

Od 1960. radi u zagrebačkom Agrarnom institutu, kojeg je jedno vrijeme i ravnateljem, te u Institutu za društvena istraživanja (od 1972. do umirovljenja, 1986), predavajući usporedo na Filozofskom i Medicinskom fakultetu, gdje je bio i suosnivačem postdiplomskog studija gerontologije. U medicinsku nastavu uvodi antropologiju, svjedočeći i na taj osobit, protagorički način da bez spoznaje čovjeka nema niti spoznaje drugih fakata, objekata i entiteta; da bez njegova odmjeravanja nema niti sagledavanja razmjera svemira; da bez potpunog shvaćanja uspona ljudskog bića nema niti razumijevanja razvoja svijeta; da bez razlaganja čovječnosti nema niti prihvaćanja društvenosti - a sve na tragu Livadina nepokolebljivog čovjekoljublja i neumornog čovjekoslavlja. „U svoje je ruke uzeo zlatan šestar“, piše Milton u *Izgubljenom raj*u, „ne bi li njime odredio granice svemiru i svim stvorenim bićima. Jedan je šiljak učvrstio, a drugi okrenuo prema tamnim dubinama i rekao: 'Tako širok budi i to neka su granice tvoje, o Svijete!'“ Vrijedi za Boga - ali vrijedi i za svakog čestitog mislioca.

Polja su njegova znanstvenog interesa ruralna sociologija i socijalna demografija. Na beogradskom Poljoprivrednom fakultetu doktorirao

je 1975. tezom *Društveno-ekonomski uzroci i posljedice starenja poljoprivrednog stanovništva*. Legislativnim oživotvorenjem načela iz njegove doktorske disertacije, uvedeno je poljoprivredno mirovinsko osiguranje, prvo u Sloveniji, a potom i čitavoj Jugoslaviji. U Vlasotincu utemeljuje Međunarodnu školu za ruralnu sociologiju.

Osnivač je znanstvenog tromjesečnika „Sociologija sela”, kojem je i kourednik (s Vladom Cvjetičaninom) 1964–1966. Od 1963. do 1972. član je savjetodavne skupine UN za ruralnu sociologiju u okviru Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda, u sklopu kojeg je više godina djelovao u zemljama Magreba, promovirajući projekte održivog razvoja i nastojeći na očuvanju drevnih seoskih sredina te tradicionalnih gospodarstava i obrta.

S dr. Rudijem Supekom i dr. Milanom Kangrgom organizirao je čuvenu Korčulansku ljetnu školu *praxisovaca* šezdesetih i sedamdesetih, kao vid moderne europske peripatetičarske akademije, na kojoj su sudjelovali gotovo svi značajniji mislioci druge polovice XX. stoljeća: od Ericha Fromma, Leszeka Kołakowskog, Herberta Marcusea, Jürgena Habermasa, Šloma Avinerija, Ágnes Heller i Predraga Vranickog, do Henrija Lefebvrea, Karela Kosíka, Wenera Marxa, Gaje Petrovića, Luciena Goldmanna, Eugena Finka, Zygmunta Baumana, Branka Horvata i Ernsta Blocha.

Nakon 1990. Svetozar Livada pripada ključnim obnoviteljima srpskih institucija u Hrvatskoj, „Privrednika”, „Prosvjete” i dr. Osnivač je Zajednice Srba, aktivirajući se na političkom planu u cilju poboljšanja statusa srpskog naroda u Hrvatskoj. Tijekom devedesetih bio je suradnik Komiteta za izbjeglice UN, pomažući spašavanju i zbrinjavanju izbjeglica i prognanika, kao i spajanju ratom razdvojenih obitelji.

Posebno se zalagao za zaštitu sakralnih objekata, grobalja i spomenika NOB-a od predratnih, ratnih, poratnih i mirnodopskih razaranja.

Djelovao je kao historiograf i povijesni pisac, napose kao predani kroničar stradanja Srba u Hrvatskoj.

Autor je više objavljenih knjiga:

- *Etničko čišćenje – Zločin stoljeća* (Zagreb: Srpsko književno društvo Prosvjeta, 1997. 216 str.);
- *Etničko čišćenje – Ozakonjeni zločin stoljeća* (Zagreb: Euroknjiga, 2006. 501 str.);

- *Stradanja i nadanja* (Sombor: Garden print, 2013. 412 str.)¹;
- *Kordunski rekvijem* (Zagreb: Euroknjiga, 2008. 533 str.);
- *Biološki slom i nestajanje Srba u Hrvatskoj (1880-2011) - Od višegeneracijskog i starosjedilačkog, autohtonog i konstitutivnog, do manjinskog statusa* (Beograd: Prometej, 2018. 190. str., zajedno sa suradnicima Branislavom Đurđevom, Vladimirom Obradovićem, Borisom Pavićem i Ivanom Klobučarom).

Znanstveni i stručni radovi objavljivani su mu u brojnim zbornicima i drugim publikacijama, navest ću ovdje samo neke:

- *Neke socio-demografske i institucionalne karakteristike stanovništva i naselja oko Petrove gore* u zborniku radova Simpozija o Petrovoj gori (održanog 1972. u organizaciji Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba);
- *Društvene promjene u selu* (Zagreb - Beograd, Institut za društvena istraživanja, Radnički univerzitet „Đuro Salaj“, 1974; kourednik s Blažom M. Petrovićem);
- *Socijalno-demografske promjene u selu i poljoprivredi SR Hrvatske* (Zagreb: Republički komitet za poljoprivredu i šumarstvo SRH, 1984);
- *Socijalna zaštita u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj - Razvoj, stanje, perspektive* (Zagreb: Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ i dr., 1984);
- *Starenje, starost i društveni razvoj* (Zagreb: Gerontološko društvo SRH, 1986);
- *Suvremeno društvo i sociologija* (Zagreb: Globus, 1986);
- izlaganja sa zagrebačkog okruglog stola *Selo u tranziciji*, održanog u organizaciji Instituta za društvena istraživanja 19. travnja 2001. godine.
- autor prolegomene za Kangrginu selektivnu bibliografiju, pripremljene povodom skupa „Mogućnosti i granice etike u djelu Milana Kangrge“ (održanom u Zagrebu 25. travnja 2003), a objavljene u dvobroju 3/4 časopisa *Filozofska istraživanja* 2004. godine;

¹ Tu je knjigu posvetio Milanu Levaru, bivšem časniku Hrvatske vojske, ubijenom u Gospiću 28. kolovoza 2000. u eksploziji bombe, podmetnute pod njegovo osobno vozilo zbog svjedočenja haškim istražiteljima o likvidacijama građana srpske nacionalnosti u jesen 1991. godine. Počinitelji tog zlodjela nikada nisu otkriveni.

- *National Reconciliation, Inter-Ethnic and Inter Confessional Tolerance in the Balkans - Reconciliation and Human Security* (Belgrade: European Center for Peace and Development, University for Peace established by the United Nations, 2009);
- *Kroz tri vijeka - Srpsko privredno društvo „Privrednik“* (Zagreb: SPD Privrednik, 2009);
- *Zbornik Partizanske gimnazije* (Zagreb: Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, 2010);
- *100 godina rođenja Rudija Supeka i 50 godina Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu* (Zagreb: FF press, 2016);
- brojni stručni članci u časopisu *Sociologija sela*: „Otvoreni ekološki problemi ruralnih sredina u nas“ (br. 28 iz 1990); „Staračka poljoprivredna gospodarstva“ (dvobroj 3/4 iz 2002/3); „O Šuvaru kao znanstveniku i čovjeku - Hommage Stipi“ (br. 4 iz 2005/6) i dr.

Svetozar Livada bio je suradnik znanstvenog godišnjaka *Topola*, glasila Javne ustanove „Spomen-područje Donja Gradina“ iz Kozarske Dubice. Njegov prvi članak za *Topolu*, „Doživotni sam pacijent genocida“, objavljen je u prvom svesku prve godine izlaženja, 2015, na str. 212-214.

O Livadinom životu i djelu, zagrebačka politologinja dr. Vesna Ivanović pripremila je knjigu *Svetozar Livada - mali prilog jednom iznimnom životnom profilu 2021. godine*, a United States Holocaust Memorial Museum snimio je 20. studenog 2008. seriju Livadinih svjedočanstava o stradanjima civilnog stanovništva na našem tlu u II svj. ratu.²

Pretežiti dio Livadinih originalnih rukopisa pohranjen je kod redovitog sveučilišnog profesora s Katedre za ekonomsku teoriju Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, dr. Đure Š. Medića, te kod Sofije Pejinović, članice Upravnog odbora Arhiva Srba u Zagrebu.

* * *

Dozvolit ću si na kraju i prenošenje mojih osobnih dojmova o Sveti Livadi, iz osobito bogatog kataloga slika i riječi koji baštinim.

Igrom slučaja, povezali smo se isti dan kad je moja prva knjiga o Jasenovcu izašla iz tiska, i to ne u Zagrebu, gdje smo obojica živjeli, već

² <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn44834> (dohvaćeno 24. 4. 2022)

u Bosni, gdje smo se obojica u taj znakovit dan zatekli i susreli. Što reći, čudan je život, čudan je svijet, a providnost je rijeka ponornica koja povezuje neznana podzemna mora, spaja i razdvaja, vaja i napaja, po dubljem nahođenju.

Tog utorka, 3. lipnja 2008, sjedio sam, umoran, sretan i sjetan, sa svojim prvijencem u ruci, na izglancanoj klupi banjalučkog Banskog dvora, prisustvujući promociji Miletićeve četvrte knjige o Jasenovcu. Livada opazi tmastu naslovnicu moje knjige i uskliknu: „Što je to, da vidim!“. Isti čas odlučio je da će biti promotor knjige, i bio je, i ne samo te, već i moje iduće knjige, dvije godine kasnije.

Tako započe jedno odano prijateljstvo i fina suradnja. U to sam doba bio istraživač Centra Simona Wiesenthala iz Jeruzalema; povremeno sam se Livadi obraćao za savjete, a on me molio za pomoć oko nekih svojih projekata.

Livada je bio intelektualni zavodnik. Opčinio bi sugovornika roko-ko obiljem svoje misli, zamadijao duh slatkoćom i mekoćom izričaja, pa otrijeznio schopenhauerovskom gorčinom i oštroumnošću izlaganja. O svemu je imao jasno promišljen stav, svemu bi našao usporedbu, za svaku situaciju spremno nudio rješenje, za svako iskustvo dijelio empiriju iz vlastite dimenzije, čime bi potkrepljivao, ili izokretao zaključke, majeutički dovodeći namjernike u stanje početka spoznavanja – ako već ne prihvaćanja – prave slike našeg svijeta, društva i čovjeka.

Vrata njegova doma uvijek su bila otvorena, istomišljenicima i neistomišljenicima, nikad se tamo nije došlo a da već ondje netko bio nije, ili da upravo nije odlazio, sjajno ugošćen, poslužen, saslušan, pomognut, poučen. Livadina je primaća soba refleksija salona baruna d'Holbacha, enciklopedista kroz čije su odaje prodefilirali svi libertinci predrevolucionarne Francuske, dok on sam nije revolucije dočekaio, preminuvši pola godine prije pada Bastilje. Ni Livada nije dočekaio plodova od zrnja bačenog u oranice što ih je preoraio. Zemlje i društva u kojima je obitavao nisu se promijenila – niti neće. Tim više je prividna uzaludnost njegova zalaganja bivala plemenitijom i uzoritijom. Samo onaj tko ustraje na putu koji većina vidi pogrešnim ima pravo zvati se prorokom. Lagodno je biti većinski element. „Ako sam poput ostalih“, piše Nietzsche, „ja sam spašen“. Ali nije bio spašen. Nije to uspio – nije niti želio. Baš kao i Nietzsche, niti Livada nije žudio za prihvaćenošću i etabliranjem. Bio je buntovnik do smrti, od one najposebnije i najispravnije vrste, kad znaš da si suočen s buntovništvom koje upravlja kočijom na dva točka znanja i dva točka umjetnosti, dok su u nju upregnuti pegazi.

Livada je Bauерову pretvorio u gejzir slobodarskih ideja, između Vlačke i Zvonimirove razlijevao se spoznajni estuarij, nadomak Meštovićeve paviljona autonomiju je izvojevala humanistička agramerska Arkadija, svejednako i hram i Diogenova bačva, bečki kabinet Franje Lotarinškog i pariška garsonjera Danila Kiša. Humanistički je titrao na transverzali svakodnevice između konkretnog Šuvara i eteričnog Matvejevića. Svakom je nesebično pomogao, svakog iskreno požalio, svakog nastojao razumjeti. Ne jedan mladi novinar Svetozaru Livadi zahvaljuje inicijalnu propulziju vlastite karijere, ne jedan mladi povjesničar, ne jedan mladi pjesnik, ne jedan mladi klerik, ne jedan mladi političar, iako oni to ponajmanje zaslužuju - i njima je pomagao, svjestan da su najvjerojatnije tek gadovi u nastajanju, budući šnajderi i korifeji ratova u pripremi. Nije, međutim, u toj svoj raskošnoj majeutici žalio truda, vremena, energije, pa i zdravlja, svakom se obraćao, svakoga saslušao, a tko se jednom Livade dotakao, nije više uspio ostati isti; u sugovorniku je krenuo začetak transmutacije duha: od prosječnosti k izvrsnosti, od ravnodušnosti prema strasti, od poluignorancije do onog uzvišenog stadija kada znanja nigda nisi gasan i vječito žeđaš, kao onaj Gurevičev prokleti izvor iz pakla s kojeg, što više piješ - to si više žedan. Livadina osoba bješe nepotrošivi katalizator preobrazbe duha, poput dragocjene platine i još rjeđeg paladija što se koriste za konstrukciju katalitičkih konvertora vozila, u svrhu čistog okoliša. I ta je alegorična intelektualna ekologija Sveti bila vazda na pameti, pročišćenje društva na višoj razini, pa liječenje i oporavak nacije, naroda, kolektiva, grupe, pojedinca (prema Štamparovim idealima primijenjenima na bolest rata). Prošavši svoju Prokrustovu postelju, kad su ga liječnici skratili trinaest centimetara, a otvorene rane nisu željele zacijeliti čitavu dekadu; cijeli život bolestan - bio je najstručniji iscjelitelj.

Nevjerojatno je trpio zbog iznošenja svojeg kritičkog mišljenja, nad njim su se naprosto izivljavali. Telefon u stanu stalno je zvonio, a kad bi se podigla ukleta slušalica iz nje su sipale grdnje i prijetnje, najgore psovke i opaka bujica laži. Kako je sam rekao: „Ujutro me napadaju ustaše, popodne četnici, a obnoć svaka fukara“. Izbijali su mu štake na javnim tribinama, da padne na koljena, nekadašnji student ga je ispljuvao nasred Jelačić placa, nakon čega Čičak piše tekst „Osrknavljen Veronikin rubac“. Sabotirali su mu osobno vozilo, zacementirali dimnjak, prebili više puta, povrijedili unutarnje organe, probili slušni bubnjić. Privođen je na *informativne razgovore*, postali su mu gotovo dio svakodnevice; kao

што netko ide na korzo u šetnju, tako se on, pripraćen, otpućivao u najbliže redarstvo.

Ostavši bez ikakve egzistencije početkom devedesetih, bi prisiljen, kao ratni vojni invalid, seliti namještaj za jednu špeditersku agenciju. Sami radnici su se sažalili nad šezdestpetogodišnjakom koji u ortopedskim cipelama tegli noćne ormariće na peti kat bez lifta, nastojali su ga u svakoj prilici prištedjeti, ali on im ipak nije dozvoljavao da ga se ne koristi, postavši i na taj način jedinstvenim simbolom otpora. Bila je to slika iz antičkih mitova o mukotrpnim zadaćama koje se moraju izvršiti da se postigne milost bogova. S tim da ovdje nije bilo bogova, već samo vragova.

Napokon, „u istini nema ništa lično, ali se do istine stiže i kroz ličnu patnju“, kako piše dr. Đuro Šušnjić u predgovoru Livadine knjige *Stradanja i nadanja*, pa nastavlja: „Najdublje misli i najdublji bolovi idu zajedno: istina je nagrada za pretrpljene jade! Svaki dan usiječe novu ranu, koju čovjek od duha zove svojom istinom. Tko ne pati, taj ne misli. Émil Cioran pravo kaže da suza ima dublje korijene od osmijeha. Obično se iz očaja rađaju nova pitanja. Livada je posljednjih par decenija svoga života ispunio takvim pitanjima i pustio duhu da izrazi svoju smjelost.“

Zbog svega toga, ukoliko neki mudar i mogućan čovjek pročita ove retke, pa odluči imenovati kakvu uličicu, pučku školu, ako već ne u Slunju, onda u Zagrebu, ako ne u Zagrebu, onda u Banjoj Luci ili Beogradu imenom Svetozara Livade, bilo bi mi drago, ali ne želim sebi pripisivati zasluge za to. To je najmanje što možemo učiniti. Sveto to zaslužuje.

Neka je vječna slava i hvala dr. Svetozaru Livadi!

Salamon Jazbec